

De nog verborgen verlossing

Kerstnachtviering 24 december 2022 – Huis van Dominicus Utrecht

Inleiding

Er heeft een stille revolutie plaatsgevonden, dat is wat ons vannacht verkondigd wordt. Een revolutie omdat het alles wat we denken te weten onderuithaalt en omkeert, en een stille revolutie, omdat zij nog verborgen is en zich niet duidelijk manifesteert. Je zou er cynisch van kunnen worden, dat wij in de kerk jaar in jaar uit voorlezen uit de profeet Jesaja hoe de volken hun zwaarden om zullen smeden tot ploegscharen en hun speerpunten tot sikkels, dat geen volk het zwaard meer zal heffen tegen een ander volk en zij en wij de oorlog niet langer zullen leren (Jes. 2,4), terwijl afgelopen jaar de oorlog vlakbij juist voluit is uitgebroken. Het zou je verontwaardigd kunnen maken dat de kerk nog altijd spreekt over een leider die gerechtigheid en trouw draagt als een gordel om zijn lendenen, en ervoor zorgt dat de wolf en het lam kunnen samenwonen en de panter zich kan neervlijen naast het bokje, in een tijd dat volken en groepen door leiders juist tegen elkaar worden opgezet en mensen elkaar via *social media* te vuur en te zwaard bestrijden en monddood proberen te maken. Je kunt er zelfs lacherig over doen, dat wij elkaar herinneren aan een licht dat zal opgaan in het donker en de belofte dat het drukkende juk stukgebroken zal worden, terwijl we steeds maar meer vast lijken te draaien in procedures, het ons maar niet lukt om duurzaam met de aarde om te gaan, wij vluchtelingen geen bed kunnen bieden en jonge mensen in psychische problemen geen adequate behandeling.

Toch is het vasthouden aan deze teksten, hoe dwaas het ook lijkt, de tegendraadse wijsheid van kerst. Onder onze tegenstellingen verbergt zich gemeenschap, in onze onzekerheid worden wij gedragen door trouw die ons steeds opnieuw vernieuwt. Onder alle geweld gaat vrede schuil, de stagnatie gaat zwanger van nieuw leven dat geboren zal worden. Van deze zwangerschap getuigt de icoon voorop jullie boekje, de icoon van de Moeder Gods van het teken.

Een bevriende predikant vertelde mij hoe de dementerende Theo, die sinds zijn vroegste jeugd geplaagd wordt door angstbeelden uit de oorlog, op het laatst van zijn leven door zijn vrouw werd voorgelezen uit de profeet Jesaja. Hij kende de cadans van die woorden van de profeet en wist wat er kwam na de duisternis en het geweld die de profeet niet ontkent – integendeel. ‘Nu komt het echte’, zei Theo dan, en zijn vrouw Janneke las verder:

‘Want een kind is ons geboren,
een zoon is ons gegeven
en de heerschappij rust op zijn schouders
en men noemt hem wonderlijke raadsman, sterke God,
eeuwige vader, vredevorst.’

Laten wij bidden:

dat we met de wijze dwaasheid van Theo
weer mogen weten dat dit het echte is.
Onuitwisbaar groeit verlossing in de barensweeën van de tijd.
Onmiskkenbaar moe gedragen
wijkt het duister voor het volle licht. – Dat het zo mag zijn.

gelezen:

Jesaja 11,1-9; 9,1-6; 40,9-11; 7,10-14

Lucas 2,1-16

Overweging

1.

Er zijn alleen nog wat resten van over, maar op twaalf kilometer van Jeruzalem lag aan het begin van onze jaartelling het Herodion. Het lag op een heuvel die kunstmatig verhoogd was zodat het uitzicht reikte tot de velden van Betlehem. Het was een paleis en een fort tegelijk, gebouwd door en voor Herodes de Grote. Herodes had een opstand tegen de Romeinse overheersing neergeslagen en was als beloning daarvoor in Rome uitgeroepen tot 'koning der Joden'. Het Herodion was als paleis een teken van deze waardigheid en vanuit het Herodion als fort zag Herodes erop toe dat de zogenoemde Pax Romana bleef gehandhaafd, de door de Romeinse bezettingslegers opgelegde pacificatie. Je zou kunnen zeggen dat het Herodion het tegenbeeld is van de scene die ons zojuist in het evangelie werd geschetst. De vrede die de engelen in het evangelie van vannacht bezingen is een heel andere vrede dan die Herodus en de Romeinen opleggen. Deze opgelegde vrede staat echter dichtbij wat wij doorgaans onder vrede verstaan en willen we iets kunnen begrijpen van de manier waarop Jezus gezien kan worden als vredesbrenger en vredevorst en willen wij kerstmis zinvol kunnen zien als vredesfeest, dan zullen we *dat* beeld van vrede los moeten laten.

Phil Klay, die als Amerikaans soldaat in Afganistan vocht en daarna schrijver werd, heeft de paradox van een opgelegde vrede indringend beschreven. Je verschanst je op een plaats van waaruit je alles overziet. Als je ergens iets ziet dat dat ook maar bedreigend zou kunnen zijn, dan schiet je en als die bedreigingen uitblijven, concludeer je dat het veilig is. Toch zal geen militair zal het in het hoofd halen om deze veiligheid te verwarren met de mogelijkheid om ongewapend en onbekommerd een wandelingetje te gaan maken. Opgelegde vrede is gestold geweld geweld dat ervoor zorgt dan ander dreigend geweld zich niet manifesteert, maar dat andere geweld ligt altijd op de loer en het kan zo de kop weer opsteken en dat doet het ook regelmatig en dan moet je meedogenloos optreden. In het kerstverhaal legt God in Jezus geen vrede op en dwingt geen vrede af. In plaats daarvan *is* Jezus onze vrede, schrijft de apostel Paulus (Efese 2,14). De vraag is wat dat kan betekenen.

2.

We hebben het afgelopen jaar weer gehoord en gezien wat oorlog is. We hebben opnieuw op haast dagelijkse basis kunnen waarnemen dat oorlog wel heldhaftige taal uitslaat die zich in schijn boven de situatie verheft, maar dat oorlog in werkelijkheid angst en onzekerheid is, ontbering; de moed is de moed der wanhoop. Oorlog spreekt van overwinning, maar is alleen maar nederlaag: kou en kapotte huizen, lege winkels en geen water en een traumatische verbijstering over wat je blijkbaar zomaar kan overkomen, terwijl je gewoon je leven leed, je werk deed, je kinderen naar school bracht. Het is in deze chaos en het is in dit puin, het is te midden van deze ontbering en traumatisering, dat Jezus wordt geboren. Naar Bijbelse overtuiging maakt Hij zo zichtbaar hoe en waar God aanwezig is: niet onaanraakbaar als koning Herodes in het Herodion, niet onaantastbaar en onbewogen in een hemels fort van goddelijkheid. Integendeel. Zoals een

vroegchristelijke hymne zegt, heeft Jezus zich niet willen vastklampen aan zijn gelijkheid met God, maar heeft Hij zichzelf ontledigd en is aan de mensen gelijk geworden (Fil. 2,6-7). Hij is aanwezig als een pasgeboren kind dat voor alles volkomen afhankelijk is van anderen, dat onder het minste of geringst geweld al bezwijkt en dat zich op geen enkele manier kan en zal verdedigen of wreken. Dat zulke kinderen bestaan, er steeds weer en ondanks alles blijken te zijn, is een teken van Godswege, zegt de profeet Jesaja. Dat dit kind er is, is een teken van Gods aanwezigheid, nemen de evangelisten het over: Immanuël, dat betekent God met ons, Jezus, dat wil zeggen God redt. God is met ons en redt ons – door zich onder ons te verbergen.

Want dat is de paradox. De geboorte die aan de herders niet door één engel, maar door een heel leger engelen wordt aangekondigd, gaat geheel aan de keizer voorbij, die door zijn volkstelling zijn bevolking beter onder controle wilde krijgen en is onzichtbaar vanuit het Herodion, zo blijkt als er later drie wijzen uit het Oosten komen vragen waar de nieuwe koning de Joden geboren is. Zij hebben zijn ster helemaal in het Oosten gezien, maar Herodes en de zijnen hebben het niets gemerkt en Herodus probeert als de door de Romeinen uitgeroepen koning der Joden aan deze vreemdelingen te ontfutselen waar die nieuwe koning dan te vinden is. De wijzen worden, als zij Jezus gevonden hebben, gemaand niet opnieuw langs Herodus te gaan en Maria en Jozef vluchten met het kind weg. Vervolgens laat Herodus voor de zekerheid alle kinderen onder de twee jaar doden, zodat hij er zeker van kan zijn dat zijn concurrent verslagen is nog voordat hij zich tot concurrent heeft kunnen ontwikkelen; we gedenken deze kinderen over een paar dagen, op 28 december.

3.

Maar Jezus wil zich helemaal niet ontwikkelen tot een concurrent van Herodes. Als Jezus, eenmaal volwassen, gevraagd wordt of Hij koning is, dan antwoordt Hij volgens het evangelie van Johannes: 'Mijn koningschap is niet van deze wereld. Als mijn koningschap van deze wereld was, zouden mijn dienaars er wel voor gevochten hebben dat Ik niet ... werd overgeleverd. Mijn koningschap is echter niet van hier' (Joh. 18,36). Jezus is koning door te breken met alle vormen van geweld en elke vorm van heerschappij. Met de woorden van de profeet Jesaja: Hij breekt het geknakte riet niet en dooft de kwijnende vlaspit niet uit, maar Hij brengt het recht zonder daarbij zelf zwak of geknakt te worden (Jes. 42,3-4). Zoals Hij het zelf in het Johannesevangelie zegt, is Hij gekomen om onverschrokken en ongebroken getuigenis af te leggen van de waarheid (Joh. 18,37).

Wat betekent dat? Te midden van alle leugen en alle pogingen angst aan te jagen, elkaar te breken en uit te doven, zal Jezus als Hij eenmaal volwassen is woorden spreken met gezag, zieken genezen, demonen uitdrijven en mensen uit de dood doen opstaan. Hij bestrijdt geweld niet met geweld, maar bouwt vrede op door tegenstellingen te doorbreken. Hij legt verbindingen tussen groepen die elkaar naar het leven staan en elkaar het bestaansrecht ontzeggen. Hij laat bedreigingen zien als uitnodiging om contact te zoeken en vriendschap te sluiten. Daar is Hij vannacht als net geborene het prototype van. Voedt mij, vraagt een pasgeboren baby zonder woorden, kleedt mij, beschut en verwarm mij. Kijk met onbevengene blik naar mij en je ziet dat dat het de bedoeling is dat wij leven, dat wij elkaar helpen leven, helpen groeien en bloeien. Een pasgeborene kan niets afdwingen of opleggen, maar het hongerig huilen van een baby kan ervoor zorgen dat de borsten van zijn moeder spontaan melk geven. Dit is de macht die het kind Jezus vannacht toont, dat is de macht van God. De macht van de regen die de aarde vruchtbaar maakt, van

woorden die aanspreken en antwoord wekken, van liefde waarmee mensen elkaar doen beseffen dat zij ertoe doen, dat zij van betekenis zijn en dat het leven geen verzameling moeizame taken is, maar een uitnodiging goed te zijn en goed te doen. Niet gewelddadige overmacht, maar deze uitnodigende en uitlokkende macht is, zo getuigt de kerstnacht, de macht die de wereld schept en draagt en tot voltooiing brengt, de macht die ons doet leven.

4.

We kunnen gemakkelijk het gevoel hebben dat kerst als feest van vrede en goddelijk leven afgelopen jaar zijn laatste restje geloofwaardigheid definitief verloren heeft. Maar misschien is het omgekeerde het geval. De Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) zat vanwege zijn verzet tegen het nazi's in de gevangenis en zou daar niet levend uitkomen. Kort voor kerstmis 1943 schreef hij aan zijn familie dat kerstmis vieren in een gevangenis cel gelovig gesproken geen echt probleem is. Het brengt juist dichterbij waar het in bij dit feest om gaat. Bonhoeffer schrijft: 'Dat ellende, lijden, armoede, eenzaamheid, hulpeloosheid en schuld in de ogen van God iets heel anders betekenen dan in het oordeel van mensen, dat God zich juist daarnaartoe keert waar mensen geneigd zijn zich vanaf te keren, dat Christus geboren is in een stal omdat hij geen andere plaats vond in de herberg – dat begrijpt gevangenen beter dan wie ook en dat is voor hen echt goed nieuws' (*Widerstand und Ergebung*, 17-12-'43).

Iets soortgelijks zou voor ons kunnen gelden. Misschien kan ons ongemak met alles wat we maar niet opgelost krijgen, ons gevoel dat we meer tegenover elkaar staan dan naast elkaar, onze overtuiging dat er urgente vragen zijn die het voortbestaan van onze aarde en het leven van onze kinderen direct raken, die we maar niet goed gesteld krijgen, laat staan beantwoord, misschien kan dit alles ons opnieuw het belang leren zien van de boodschap dat God zich in dit alles met ons verbindt. Dwars door alles heen, steeds opnieuw. Misschien opent het ons opnieuw de ogen voor het feit dat op tal van plaatsen onze wereld zwanger is van een ongekende toekomst en dat dit een teken is van Gods keuze om ons hoe dan ook, waar dan ook, onder welke omstandigheden dan ook nabij te zijn en te blijven.

Gods Woord, God zelf is vlees geworden en heeft zijn tent onder ons opgeslagen. Er heeft een stille revolutie plaatsgevonden en wij zijn geroepen om eraan bij te dragen dat die aan het licht komt door erbij aan te sluiten. – Dat het zo mag zijn.

Erik Borgman